مسئوولیت متن و شکل بدوش نویسندۀ مضمون میباشد، عقیدۀ نویسنده لزوماً نظر افغان جرمن آنلاین نمی باشد

نویسنده: ن . جلیل زاد ۲۰۲۶/۱۱/۲۱

حافظه‌ای که دفن نشد:
عدالت انتقالی، شرط بقای افغانستان

نیم قرن بی صورت‌حساب :
چرا افغانستان بدون عدالت انتقالی آینده ندارد.
حافظه ای که دفن نشد.
ضرورت حیاتی عدالت انتقالی برای افغانستان.
کشوری که مرده هایش را حساب نکند، زنده هایش را هم حساب نخواهد کرد .
افغانستان نیم قرن است این قاعده را نه در کتاب، که بر پوست خود آزموده است.
نیم قرن بی صورت حساب
از کودتای ننگین ثور ۱۳۵۷ تا امروز، این خاک پیاپی میدان قدرت هایی بوده که هر کدام به نام آرمان، ایمان یا امنیت بر تن مردم ایستاده اند .
زندانیان پل چرخی بی محاکمه ناپدید شدند. ارتش شوروی با بمب و مین ولایت‌ها را از سکنه خالی کرد .
برآوردها شمار تلفات آن دهه را میان یک تا دو میلیون می گذارند و میلیون ها نفر دیگر آواره شدند .
وقتی تنظیم های جهادی به کابل رسیدند، شهر زیر راکت و توپِ خودشان ویران شد و کشتار افشار در ۱۹۹۳ نماد جنگ قومی شده ای آن سال ها گشت .
طالبان از بلخ ۱۹۹۸ تا یکاولنگ ۲۰۰۱ کشتار را تا حد سیاست رساندند.
پس از ۲۰۰۱ هم اسیران طالب در کانتینرهای دشت لیلی جان دادند و بازداشتگاه های آمریکایی شکنجه را تجربه کردند .
حمله های هوایی خانه ها و مجلس های عروسی را هدف گرفت، انتحاری های طالبان مکتب و زایشگاه و مسجد را، و داعش خراسان محله ای هزاره ها را .
از ۲۰۲۱ به بعد، گزارش های سازمان ملل از قتل های ماورای قضایی مقام های پیشین و حذف نظام مند زنان از آموزش و کار حکایت دارند.
این فهرست را برای شمردن تقصیرها نیاورده ام .
می خواهم یک واقعیت دیده شود :
عاملان همه ای این فصل ها، چپ و راست، داخلی و خارجی، دولتی و شورشی، در یک چیز شریک اند .
کمتر فرماندهِ بلندپایه ای از آن ها بابت فرمان هایش به کرسی متهم نشست .
بی کیفری در افغانستان یک غفلت نبود، میراث مشترک همه ای قدرت ها بود.
بی کیفری به مثابه ای نهاد
عدالت را در این سرزمین از روی ناآگاهی به تعویق نینداختند، آگاهانه دفنش کردند .
در ترتیبات پس از ۲۰۰۱ فرماندهان مسلح به جای حساب دهی، به مقام و حصانت رسیدند. «برنامه ای عمل صلح، مصالحه و عدالت» در ۲۰۰۵ تصویب شد و در قفسه ها ماند .
قانون عفو و ثبات ملی هم قتل عام را در ۲۰۰۷ به «گذشته» تبدیل کرد .
گزارش نقشه برداری کمیسیون مستقل حقوق بشر درباره ای جنایات جنگی، طبق اسناد سازمان عفو بین الملل، تا همین اواخر منتشر نشده باقی مانده بود .

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارئ ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلیکني د لیکنيزې بڼې پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له رالیږلو مخکې په ځیر و لولئ

یعنی دولت حتی از چاپ فهرست قربانیان اش می ترسید .
پیامد جامعه شناسی این وضع را باید بی پرده گفت .
دولتی که از دل کسانی ساخته شود که خودشان در دوسیه های جنایت نام دارند، نمی تواند حاکمیت قانون را بر دیگران تحمیل کند. فساد و رشوه و قضاوت خریدوفروشی از همین جا زاده شد .
مردم درس خود را گرفت: قانون حمایت نمی کند، پس باید به قوم، تفنگ یا حامی پناه برد .
هر گروه برای خود سنگری ساخت و اعتماد ملی خشکید .
سقوط ۱۴۰۰ فقط شکست نظامی نبود .
فرجام دولتی بود که هیچ کس برایش حاضر به جنگیدن نبود.
عدالت انتقالی چیست و چه نیست
عدالت انتقالی بر چهار ستون ایستاده است: حقیقت یابی، پیگرد قضایی، جبران خسارت، و اصلاح نهادها برای تضمین عدم تکرار .
این انتقام گیری و محاکمه ای نمایشی نیست. هانا آرنت نکته ای ظریفی دارد: مجازات و بخشش هر دو می خواهند زنجیره ای را که بی مداخله تا ابد ادامه می یابد قطع کنند. جامعه ای که نه مجازات می کند و نه حقیقت را می پذیرد تا ببخشد، در گذشته اسیر می ماند.
مساله بُعد جامعه شناسی هم دارد .
موریس هالبواکس نشان داد حافظه امری اجتماعی است و گروه‌ها گذشته را به شکلی به یاد می آورند که با هویتشان جور باشد. حافظه ای افغانستان امروز اردوگاه بندی شده است. هر قوم گورهای خود را «تاریخ ملی» می نامد و گورهای دیگران را تبلیغات .
در این رقابتِ قربانی ها هر کس مدعی است زخم او تنها زخم است .
تنها یک روایت مستند و مشترک، که بر شواهد استوار باشد و نه بر قوم و تفنگ، می تواند این دیوارها را بشکند.
دری که نیم باز شد و دوباره نیم بسته
سال گذشته نشانه هایی از تغییر دیده شد. شورای حقوق بشر سازمان ملل در اکتبر ۲۰۲۵ بدون رأی گیری، سازوکار مستقل تحقیقاتی برای گردآوری و حفظ شواهد جنایات گذشته و جاری در افغانستان ایجاد کرد .
دیوان کیفری بین المللی هم برای مقام های ارشد اخوانی ها جهادی ها , طالبان، از جمله رهبر آن ها، به اتهام آزار و اذیت جنسیتی حکم بازداشت صادر کرد .
یوناما در اول سپتامبر ۲۰۲۶ گزارشی درباره ای دسترسی قربانیان به حقیقت، عدالت و جبران منتشر کرد و آن را فقط «گام های اولیه» خواند و نه چارچوب کامل .
اما همین هفته ای گذشته تلخی دیگری آمد .
در ۱۲ نوامبر ۲۰۲۶ شعبه ای مقدماتی دیوان، دوسیه ای جنایات پیش از اگست ۲۰۲۱ را که شامل نیروهای آمریکایی، نیروهای دولت پیشین و دیگران می شد، بست و خارنوال یک روز بعد استیناف داد .
این تصمیم هنوز قطعی نیست .
اما اگر بماند، پیام روشن است: عدالت بین‌المللی برای افغانستان فقط یک دوره ای تاریخی را می بیند و دوره هایی را که قدرت های بزرگ در آن ها دست داشتند نادیده می گیرد .
این همان معیار دوگانه ای است که قربانیان سال هاست از آن شکایت دارند .
سه بهانه، سه پاسخ
»اول صلح، بعد عدالت.» تجربه ای پنج دهه نشان داد صلحی که بر چشم پوشی بنا شود، پایدار نیست .
سودمندی اش را همان جنگ سالارانی بردند که از دل «صلح» قدرت گرفتند، نه قربانیان.
»طالبان هیچ گاه نمی پذیرند.» درست است که فعلاً دادگاهی در داخل شدنی نیست .
اما عدالت انتقالی همه اش دادگاه نیست. شاهدان پیر می شوند و می میرند، اسناد گم می شوند و گورهای دسته‌جمعی بی نشان می مانند .
ثبت شهادت ها و حفظ ادله نیازی به رضایت قدرت حاکم ندارد و بهایش زمان است، نه سیاست.
»این ابزار انتقام قومی می شود.» این خطر واقعی است و تنها پادزهرش فراگیری است. عدالتی که فقط دشمن را بجوید، عدالت نیست و خودش بذر جنگ بعدی است .
هر که عدالت را برای قومش می خواهد و برای قوم دیگر نه، در واقع انتقام می خواهد. چارچوب باید همه ای عاملان را در همه ای دوره ها شامل شود، از هر قوم و جبهه که باشند.
آنچه امروز باید ساخت

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارئ ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلیکنې د لیکنیزې بڼې پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له رالیږلو مخکې په ځیر و لولـئ

عدالت انتقالی را نمی توان تا «روز موعود» به تأخیر انداخت، چون مقدماتش همین امروز ساخته می شود:
آرشیف ملی و ثبت قربانیان :
با تکیه بر شهادت های داخل و مهاجرت، به دور از وابستگی قومی و سیاسی.
انتشار گزارش های نقشه برداری که سال ها پنهان نگه داشته شده اند.
پشتیبانی از سازوکار تحقیقاتی سازمان ملل و اصرار بر گسترش دیوان به همه ای دوره ها.
پیگرد در دادگاه های کشورهای ثالث بر پایه ای صلاحیت جهانی.
حافظه ای مشترک :
یادمان ها و برنامه ای درسی ای که همه ای قربانیان را بی هیچ سلسله مراتب قومی در بر بگیرد.
غربال گری آینده :
کسانی که در دوسیه های جنایت نام دارند نباید دوباره بر کرسی دولت بنشینند.
نسلی که امروز در افغانستان یا آوارگی بزرگ می شود، تاریخ را از زبان تفنگ دارها و سکوت پدرها آموخته است .
اگر برایش حقیقتی مستند و عدالتی فراگیر نسازیم، همین حافظه ای ناقص را به ارث می برد و جنگ بعدی را آماده می کند.
افغانستان دو راه بیش تر ندارد :
یا یک بار با گذشته اش روبه رو شود، یا گذشته در هر نسل با چهره ای تازه برگردد .
تا امروز گزینه ای دوم را انتخاب کرده ایم، و بهایش را مردم داده‌اند.

آرشیف: مطالب نشر شدهٔ ن. جلیل زاد

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارئ ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلیکني د لیکنيزې بڼې پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له رالیږلو مخکې په ځیر و لولـئ